

Ο ΑΓΩΝ ΤΟΥ 1821 ΚΑΙ Η ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

ΛΟΓΟΣ

ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΠΑΛΗ

ΕΚΦΩΝΗΘΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΗΝ ΣΥΝΕΔΡΙΑΝ

ΤΗΣ 24ης ΜΑΡΤΙΟΥ 1945

Παρήλθον πλέον αἱ σκοτειναὶ στιγμαὶ τοῦ "Ἐθνους καὶ ὁ ἐπιδρομεὺς κατησχυμένος καὶ ἐν σπουδῇ, καθὼς ὁ Ξέρξης τῆς ἀρχαιότητος, ἀπεσύρθη εἰς τὰ φλεγόμενα σπῆλαιά του, ὁ δὲ γδοῦπος τῆς κατακτητικῆς του μπότας ἐσίγησε καὶ δὲν ἀκούεται πλέον εἰς τὴν ἱεράν μας γῆν! Μὲ τοιούτους εὐτυχεῖς οἰωνοὺς ἀνατέλλει αὐριον ἢ ἑορτὴ τῶν ἡρώων. Ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἐπαναλαμβάνομεν τοὺς αὐτοὺς ὕμνους καὶ τὰ ἴδια ἐγκώμια ποὺ κατ' ἔτος σχεδὸν ἀπαγγέλλομεν. Καὶ εἶναι τοῦτο πολὺ φυσικόν, ἀφοῦ πρόκειται νὰ ἐγκωμιάσωμεν τοὺς αὐτοὺς ἄνδρας, τὰς ἰδίας ἀρετάς καὶ τὰ ἴδια κατορθώματα. Μήπως καὶ εἰς τοὺς ψαλμοὺς καὶ τοὺς ὕμνους τῆς ἐκκλησίας δὲν ἀναπέμπομεν πρὸς τὰς θείας δυνάμεις κατὰ χρονικὰ διαστήματα τοὺς ἰδίους ὕμνους καὶ τὰς αὐτὰς ἐννοίας, χωρὶς οἱ ὕμνοι οὗτοι νὰ χάνουν τὴν κατανοκτικότητα αὐτῶν;

Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1821, ἂν καὶ - ἐφ' ὅσον γνωρίζω - δὲν εὗρεν ἀκόμη τὸν στρατιωτικόν της ἱστορικόν, ὅστις ὑπὸ τὸ φῶς τῆς στρατιωτικῆς ἐπιστήμης καὶ τέχνης νὰ συστηματοποιήσῃ καὶ κατατάξῃ τὰ καθ' ἕκαστον πολεμικὰ γεγονότα τοῦ ἀγῶνος καὶ νὰ δώσῃ εἰς αὐτὰ τὴν προσήκουσαν πολεμικὴν ἢ στρατιωτικὴν ἀξίαν, ἔχει ὅμως ποικιλίαν ἄλλων πολιτικοῖστορικῶν ἀπόψεων διὰ νὰ ἐξαρθῇ εἰς δυσανάβατον ὕψος μεγαλείου. Προωθήσασα ἡ ἐπανάστασις αὕτη τὸν ἀγῶνα τῆς Εὐρώπης ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν λαῶν συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐπὶ τὸ φιλελευθερώτερον στροφὴν τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς παρὰ τὸν συνασπισμὸν τῆς ἱερᾶς συμμαχίας, ὅφ' ὃ τοῦλάχιστον πνεῦμα ἀντεμετώπιζον αὐτὸν τότε οἱ εὐρωπαϊκοὶ λαοί. Ὑπῆρξεν ἡ ἐπανάστασις αὕτη ἡ ἠθικὴ ἀφετηρία πρὸ τοῦ πεπολιτισμένου τότε κόσμου διὰ νὰ ἀποσυρθῇ ὁ ἄσιανδὸς κατακτητὴς ἐξ Εὐρώπης καὶ ἀποσπασθοῦν ἀπὸ τοὺς ὄνυχας αὐτοῦ ὑπόδουλοι ἔθνο-

τητες καὶ συμπηχθῶσιν αὐται εἰς νέα ἀνεξάρτητα κράτη. Ἄλλ' ἀνεξαρτήτως τούτου ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1821, φυλετικὴ ἐκδήλωσις οἷα ὑπῆρξεν αὕτη κατὰ βαρβάρου κατακτητοῦ, μένει ἔναντι τῆς ἱστορίας ὡς ἀσάλευτος καὶ ἀψευδῆς ἀρμὸς συσσωματῶν τὴν ἀρχαίαν καὶ τὴν νεωτέραν Ἑλλάδα· διότι ἀφ' ἧς ἡ ἀρχαία Ἑλλάς ἔδωκε τὴν μάχην τῆς ἐλευθερίας κατὰ τῶν μῆδων ἐπιδρομέων, αἰῶνες πολλοὶ ἐπεσωρεύθησαν, εἰς τὰ βάθη τῶν ὁποίων ἠνοιέτο ἐπικίνδυνον κενὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Ἕθνους, ἱκανὸν νὰ καλύψῃ τὴν ἀλήθειαν διὰ τῆς συγχύσεως καὶ ἀκριβῶς τὸν ἔθνικόν τοῦτον κίνδυνον ἀπέτρεψεν ὁ ἀγὼν τοῦ 1821. Ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν καὶ κατὰ τῆς τυραννίας καὶ ἄλλοι λαοὶ εἶχον πρότερον ἐπαναστατήσει. Ἐπανάστασιν εἶχον κάμει καὶ οἱ ἔλβετοὶ μὲ τὸν Γουλιέλμον Τέλλον καὶ αἱ Κάτω Χῶραι καὶ οἱ Ἴσπανοὶ κατὰ τῶν ἀράβων μὲ τοὺς μεγάλους βασιλεῖς τῶν Φερδινάνδον καὶ Ἰσαβέλλαν καὶ οἱ Ἄγγλοι ἐπὶ Καρόλου τοῦ Α', καὶ τὰ κράτη τῆς Βορείου Ἀμερικῆς. Ἐπανάστασις ἦτο ἐπίσης καὶ ἡ γαλλικὴ. Ἡ ἑλληνικὴ ὅμως ἐπανάστασις τοῦ 1821 δὲν ἔχει ὁμοιότητα πρὸς αὐτάς ἀλλ' ἔχει ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἔθνῶν ἰδιότυπον χαρακτήρα καὶ ἰδικόν της μεγαλεῖον. Ὅλοι οἱ λαοὶ αὐτοὶ ἐξηγέρθησαν καὶ ἐπάλαισαν κατὰ τῆς τυραννίας καὶ τῆς καταδυναστεύσεως ἐν τῇ ἀρνητικῇ της μορφῇ, δηλ. ἀπλῶς καὶ μόνον κατὰ πολιτικῶν συστημάτων ἢ κατὰ κατακτητῶν ἀρνούμενων ἰσοτιμίαν καὶ ἰσοπολιτείαν εἰς τοὺς τυραννουμένους λαοὺς· ἀλλὰ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἔλαβε τὰ ὄπλα κατὰ τῆς τυραννίας καὶ καταδυναστεύσεως ἐν τῇ θετικῇ αὐτῆς μορφῇ τῆς βαρβαρότητος, δηλ. ὄχι ἀπλῶς ἀρνούμενης ἀνθρώπινᾳ δίκαια εἰς τὸν κατακτηθέντα λαὸν ἀλλ' ἐπιδιωκούσης τὴν ὀλοσχερῆ ἐξαφάνισιν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ καὶ τῆς χώρας του καὶ τὴν πλήρη ἐξάλειψιν τοῦ πολιτισμοῦ του. Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἔκαμεν ἐπανάστασιν κατὰ κατακτητοῦ, οὐτινος ἡ θρησκεία οὐ μόνον δὲν ἠνείχετο παράλληλον-ἔστω ὑπόδουλον-συμβίωσιν μετὰ χριστιανικοῦ λαοῦ καὶ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλὰ καὶ τὸναντίον παρεκίνει εἰς τὴν ἐξόντωσιν τῶν ἀπίστων. Ἴδου ἡ ὑπεροχὴ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος τοῦ 1821 ἔναντι τῶν ἐπαναστάσεων ἄλλων λαῶν. Ἐπὶ πλέον ἡ δουλεία, καθ' ἧς ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1821, δὲν διέφερε μόνον ἀπὸ τὴν δουλείαν ἄλλων ἐπαναστατησάντων λαῶν ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν δουλείαν αὐτοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ὑπ' ἄλλους προηγούμενους κατακτητὰς του. Ἡ Ἑλλάς εἶδε καὶ τὴν κατάκτησιν τῶν ρωμαίων καὶ τὴν κατάκτησιν τῶν φράγκων· ὁ ρωμαῖος κατακτητῆς, ἂν καὶ ἀλαζονικός, ἐδείχθη μετριοπαθὴς καὶ ὑποχωρητικὸς

ἔναντι τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ· τῶν δὲ φράγκων κατακτητῶν τὴν ἀκατάσχετον ὀρμὴν ἐμετρίαζε πολὺ ἢ χριστιανικὴ θρησκεία καὶ ἡ νομιμότης. Τοῦ τούρκου ὅμως κατακτητοῦ ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς καὶ ἡ βαρβαρότης δὲν εἶχον ὄρια καὶ δι' αὐτὸ ὁ ἀγὼν τοῦ 1821 ὑπῆρξε καὶ πρέπει νὰ λέγεται ἱερός. Ὁ ἀγὼν αὐτός, παρὰ τὴν συμβολὴν φιλελλήνων τινῶν, εὐγενῶν τέκνων τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς - πρὸς τὴν μνημὴν τῶν ὁποίων εὐγνωμόνως πάντοτε θὰ φέρεται ἡ σκέψις ἡμῶν τῶν ἑλλήνων - ὁ ἀγὼν, λέγομεν, αὐτὸς ὑπῆρξε κατόρθωμα καθαρῶς ἑλληνικόν· ἀλλ' ὄχι καὶ ἀποκλειστικόν μιᾶς γενεᾶς, δηλ. τῆς γενεᾶς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Διότι τοῦ ἀγῶνος αὐτοῦ προηγήθη ἀδιάλειπτος δοκιμασία τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως ἐπὶ τέσσαρας αἰῶνας, καθ' ἣν τὸ ἔθνος συσπειρωμένον εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας καὶ θερμαινόμενον ἀπὸ τὴν στοργικὴν αὐτῆς πνοήν, μακρὰν τοῦ νὰ δαμασθῇ τὴν ψυχὴν, ἐτήρησεν ἄσβεστον τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν καὶ ἐκραταίωνεν αὐτὴν σὺν τῷ χρόνῳ μέχρις οὗ ἔφθασεν ἡ περίοδος τῆς ἀναγεννήσεως καὶ πολυάριθμοι σχολαὶ ἰδρυόμεναι εἰς πλεῖστα ὄσα κέντρα τῆς ἑλληνικῆς γῆς ἤρχιζον μὲ ἔνθεον πῦρ τὴν καλλιέργειαν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ πάσης ἐπιστήμης. Συνεκέντρωσαν αἱ σχολαὶ αὗται ἄνδρας σοφοὺς καὶ ἀφθάστου φιλοπατρίας καὶ ἐξόχου παιδεύσεως διὰ νὰ καταρδεύσωσι μὲ τὰ νάματά των τοὺς λαοὺς τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν. Ἡ δουλεία ὑπὸ τὸν ὀθωμανικὸν ζυγὸν εἶχε τοῦτο τὸ καλὸν ἀποτέλεσμα ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ρωμαϊκὴν δουλείαν καὶ ἰδίως τὴν φραγκικὴν: ὅτι συνεσπείρωσε φυλετικῶς τὸν ἑλληνισμὸν καὶ ἀντὶ νὰ χαλαρώσῃ ἐχαλύβδωσε τὴν ψυχὴν τοῦ ἔθνους. Ὡς προσφῶς ἔγραψε περὶ ἡμῶν παλαιός τις σοφὸς φιλέλληνας «οἱ Ἕλληνας, ἅμα ὡς ἤρχισε νὰ καταρρέῃ τὸ βυζαντινὸν κράτος καὶ πρὸ τῆς πτώσεως αὐτοῦ, ἐπεδίωκον νὰ λαμβάνουν ξένην ὑπηκοότητα καὶ ἐγίνοντο ἐνετοί, γενουήνσιοι ἢ ἱππῶται τῆς Ῥόδου· ὅταν ὅμως ἔγιναν ραγιαδες ἀνεδείχθησαν πάλιν Ἕλληνας!» Ὅπως δὴποτε λοιπόν, ὅταν ἐπλησίαζεν ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1821, εἶχον ἤδη προηγηθῆ σπουδαῖοι τινες παράγοντες καὶ τοιοῦτοι εἶναι: ἡ ἀναγέννησις τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ ἡ διάδοσις αὐτῶν εἰς τοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς, ἡ ἐμφάνισις τοῦ μεγίστου ἑλληνοῦ μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Βυζαντίου, δηλ. τοῦ Ἀδαμαντίου Κορᾶ, ὅστις κατηχήσας τὸ ἔθνος πρὸς τὰς προσηκούσας κατευθύνσεις παρέσυρεν αὐτὸ εἰς τὸν ἀγῶνα· ἡ φιλικὴ εἰταιρία, ἀληθινὸν κατόρθωμα μυστικῆς ἰδεολογικῆς ὁργανώσεως· ἡ στρατιωτικὴ ἐκπαίδευσις τῶν πρώτων ἑλλήνων πολεμάρχων ἐν τῇ τότε στρατιωτικῇ σχολῇ

τοῦ Ἄλῃ πασᾶ. Ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτάς καὶ μὲ τὴν συνδρομὴν τοιούτων παραγόντων ἐπῆλθεν ἡ ἔνοπλος ἐξέγερσις τῆς 25ης Μαρτίου καὶ ἐπομένως ὀρθῶς παρετηρήθη ὅτι ἡ ἡμέρα αὕτη ἐσήμανεν οὐχὶ τὴν ἔναρξιν τοῦ ἀγῶνος ἀλλὰ τὴν ἔναρξιν τῆς τελευταίας αὐτοῦ φάσεως· διότι ὁ ἀγὼν τοῦ Ἔθνους εἶχεν ἀρχίσει ἤδη τὴν ἐπαύριον τοῦ θανάτου τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, ὁ ὁποῖος μὲ τὸν ἡρωϊκὸν του θάνατον ἐνεσάρκωνε τὴν ἑλληνικὴν ιδέαν.

Θὰ ἦτο φυσικὸν ἅμα τῇ ἐνάρξει τῆς ἐπαναστάσεως, οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι νὰ ἀπορροφηθοῦν καὶ περισπασθοῦν ἀποκλειστικῶς μὲ τὰ ζητήματα τῆς διεξαγωγῆς τοῦ πολέμου καὶ τῆς στρατιωτικῆς καὶ ναυτικῆς ὀργανώσεως. Ἐν τούτοις ἀπὸ τῶν πρώτων μηνῶν τῆς ἐπαναστάσεως οἱ ἀγωνισταὶ οὐδεμίαν παρέλιπον εὐκαιρίαν νὰ διακηρύττουν τὸν πόθον αὐτῶν, ἵνα παραλλήλως ἀρχίσῃ ἡ ἄμεσος ὀργάνωσις τοῦ νέου κράτους· παρ' ὅλας τὰς δυσχερείας ποῦ παρουσίαζε τὸ πρᾶγμα, ἰδίως ἐκ τοῦ λόγου ὅτι τὰς μεγάλας ἠθικὰς ἀξίας τοῦ Ἔθνους εἶχεν ἐπιστρατεύσει δι' ἑαυτὸν ὁ ἐχθρὸς εἰς τὰς ἀνωτάτας του διπλωματικὰς καὶ διοικητικὰς καὶ μάλιστα ἐμπιστευτικὰς ὑπηρεσίας. Ἡ ἀποκατάστασις φρονίμου καὶ τακτικῆς διοικήσεως - ἔλεγον ἐν τῇ συνλεύσει τῆς Δυτικῆς Χέρσου Ἑλλάδος ἐν Μεσολογγίῳ - δὲν εἶναι ἀμέσως δυνατὴ, «διότι ὁ ἐχθρὸς ἐνησχόλει ὅλην τὴν φυσικὴν καὶ ἠθικὴν τοῦ ἔθνους δύναμιν εἰς τὴν εὔρεσιν τῶν μέσων τῆς ἰδίας του ὑπερασπίσεως καὶ τῆς ἀπαλλαγῆς του»· διὸ καὶ περιωρίσθη ἡ συνέλευσις ἐκείνη εἰς τὴν ψήφισιν «Ὁργανισμοῦ τῆς Γερουσίας τῆς Δυτικῆς Χέρσου Ἑλλάδος» τοπικοῦ χαρακτῆρος διὰ τὴν προσωρινὴν διοίκησιν. Ἡ αὕτη ἐπιθυμία περὶ ἐγκρίσεως τελειότερου τινὸς συστήματος εὐταξίας καὶ εὐνομίας ἐξεφράζετο ὑπὸ τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας, ἣτις ὅμως καὶ αὕτη ἐκύρωσε τὸν κληθέντα «Ὁργανισμὸν τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας» προσωρινοῦ καὶ τοπικοῦ ἐπίσης χαρακτῆρος. Ἡ κατὰ τὸν αὐτὸν μῆνα συνελθοῦσα συνέλευσις τῆς Ἀνατολικῆς Χέρσου Ἑλλάδος κατείχετο ὁμοίως ἀπὸ τὸν αὐτὸν πόθον. «Ἡ πατρις - ἔλεγεν εἰσηγούμενος ὁ προεδρεύσας αὐτῆς Ἐπίσκοπος Ταλαντίου - φω-

¹ [Περὶ τῆς ὀργανώσεως ταύτης ὄρα Θεοδ. Γ. Ἀγγελοπούλου, Ἡ ἐπὶ τοῦ Ἀγῶνος Α' Βουλευτικῆς Περιόδου ἐν Ἐπιστημ. Ἐπετ. Νομ. Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν 1926 καὶ τοῦ αὐτοῦ: Ἡ ἐπὶ τοῦ Ἀγῶνος Β' Βουλευτικῆς Περιόδου ἐν Ἐπιθεωρ. Τοπικῆς Αὐτοδιοικήσεως. Τόμ. Ε' καὶ ΣΤ' (1927)].

νάζει πανταχόθεν τὸ ὀγληγορώτερον διοίκησιν νὰ συστήσωμεν... δύο πρωτίστας ἀνάγκας ἔχομεν σήμερον: ὁ κατὰ τῆς θηριώδους ὀρμῆς τοῦ τυράννου πόλεμος νὰ εὐδοκιμῇ καὶ ἔθνος νὰ σχηματίσωμεν· μία καὶ τῶν δύο θεραπεία: ἡ ἀνάλογος διοίκησις· μόνη ἢ διοίκησις». Ἡ συνέλευσις αὕτη ἐψήφισε τὴν κληθεῖσαν «Νομικὴν Διάταξιν τῆς Ἀνατολικῆς Χέρσου Ἑλλάδος», ἣτις ἂν καὶ προσωρινοῦ καὶ περιορισμένου σκοποῦ, περιέχει οὐχ ἥττον ἀπαρχὰς τινὰς πολιτεύματος ἀξίας παρατηρήσεως· διότι διακρίνει δύο ἐξουσίας, τὴν νομοθετικὴν, ἣν ἀπεκάλει ἔθνηκην βουλήν, καὶ τὴν ἐκτελεστικὴν, ἣν ἀπεκάλει Ἄρειον Πάγον. Εἰς τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν ὑπὸ τὴν εὐρείαν ἔννοιαν λαμβανομένην, τὸ πολίτευμα τοῦτο - ὡς πράττουσι καὶ σήμερον ἀκόμη δημοσιολόγοι τινὲς - περιλαμβάνει καὶ τὴν δικαστικὴν. Ἐπὶ πλέον ἡ Νομικὴ Διάταξις τῆς Ἀνατολικῆς Χέρσου Ἑλλάδος περιέχει εἶδος διακηρύξεως τῶν δικαιωμάτων καὶ καθηκόντων τοῦ Ἑλλήνου ὑπενθυμιζούσας γαλλικὰ τινὰ συντάγματα μετεπανάστατικά. «Ἡ Ἑλλάς, «λέγει ἡ διακήρυξις αὕτη», ἔχει δικαίωμα νὰ ζητῇ ἀπὸ κάθε Ἑλληνα τὴν εὐπειθειαν καὶ δικαιοσύνην καὶ ὅταν δὲν φυλάττη οὗτος δικαιοσύνην πρὸς τὴν ξένην ζωὴν καὶ τὰ ξένα κτήματα, οὔτε ἀνεξαρτησίαν οὔτε ἀσφάλειαν ἔχει βέβαια ἀπὸ τὴν πατρίδα. Ὅταν πάλιν - ἐξακολουθεῖ ἡ διακήρυξις - ὁ πατριώτης (δηλ. ὁ πολίτης) δὲν ἔχη ἀνεξαρτησίαν οὔτε ἀσφάλειαν, ἡ πατρίς πίπτει εἰς ἀναρχίαν καὶ ὁμοιάζει ὡσὰν νὰ ἐσπάρησαν οἱ ὀδόντες τοῦ δράκοντος καὶ ἐγεννήθησαν ἄνδρες ἔνοπλοι ἐκ φύσεως, καταπολεμοῦντες καὶ ἀλληλοφθορούμενοι· εἰς τοιαύτην ἐλεινήν κατάστασιν φθάνουσιν οἱ λαοί, ὅταν δὲν γνωρίζουν ὅσα πρέπει νὰ ζητοῦν καὶ ὅσα νὰ ὑπόσχονται ἀναμεταξύ των· ὅσα πρέπει νὰ κάμνουν καὶ ὅσα νὰ ἀπολαμβάνουν ἀπὸ τὴν κοινωνίαν· δι' αὐτὸ λοιπὸν διακηρύττονται σήμερον εἰς τὰς ἐπαρχίας τὰ ἀληθῆ τοῦ καθενὸς χρέη καὶ δικαιώματα» καὶ παραθέτει ἐν συνεχείᾳ μικρὸν πίνακα τῶν δικαιωμάτων καὶ χρεῶν τοῦ πολίτου. Αἱ ἀπλᾶ καὶ ἀφελεῖς αὗται παραινέσεις πόσον θὰ ἦτο εὐκταῖον ἔστω καὶ ἐκπεμπόμεναι ἀπὸ τοὺς τάφους τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων νὰ ἐπαναληφθῶσι καὶ εἰς τὰς σημερινὰς περιστάσεις! Οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι εἰς τόσῳ μεμακρυσμένην ἀπὸ ἡμᾶς ἐποχὴν ζῶντες, εἶχον, ὡς φαίνεται, ὀρθοτάτην τὴν ἔννοιαν τῶν λεγομένων ἀτομικῶν ἐλευθεριῶν. Μακρὰν τοῦ νὰ θαμβωθῶσι μόλις ἤσθάνθησαν ἑαυτοὺς ἐλευθέρους, ἐφρόνουν ὅτι τὸ εἰς εὐνομούμενον κράτος βιοῦν ἄτομον δὲν ἔχει μόνον δικαιώματα οὔτε ἠμπορεῖ νὰ προβάλῃ ἐνώπιον τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου μόνον με δικαιώματα ἀλλ' ἔχει καὶ ὑποχρεώσεις, καὶ εἶναι τε-

ταγμένον εις διακονίαν τῆς συνολικῆς εὐημερίας καὶ ἐπομένως εἶναι φορεὺς πολιτικοῦ λειτουργήματος.

Τὰ τοπικὰ ταῦτα πολιτεύματα ἐπηκολούθησεν εὐθὺς ἀμέσως τὸ γνωστὸν ὡς «προσωρινὸν πολίτευμα τῆς Ἐπιδάουρου». Τόσον τὸ πολίτευμα τοῦτο ὅσον καὶ τὰ μεταγενέστερα τοῦ ἼΑστρους καὶ τῆς Τροιζῆνος - διότι περιοριζόμεθα εἰς τὰ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἀγῶνος πολιτεύματα - εἶναι ἄξιον παρατηρήσεως ὅτι κατ' οὐδὲν ὑστεροῦν κατὰ τὰς θεμελιώδεις βάσεις φιλελευθέρου κράτους ἀπὸ τὰ ἄριστα σημερινὰ σύγχρονα πολιτεύματα. Αἱ θεμελιώδεις βάσεις τοῦ Προσωρινοῦ Πολιτεύματος τῆς Ἐπιδάουρου εἶναι: ἡ λαϊκὴ κυριαρχία, τὰ ἀτομικὰ δίκαια, αἱ τρεῖς λειτουργίαι τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, δηλ. ἡ λεγομένη διάκρισις τῶν τριῶν ἐξουσιῶν, καὶ τὰ καταστατικὰ ὄργανα τῆς Πολιτείας. Καὶ ὅσον ἀφορᾷ μὲν εἰς τὴν λαϊκὴν κυριαρχίαν ἀναγνωρίζεται αὕτη ὡς ἡ μόνη πηγὴ πάσης ἐξουσίας ἐν τῷ Κράτει. Εἰς τὸ πολίτευμα τῆς Ἐπιδάουρου δὲν ἀναγράφεται ρητῶς τοιοῦτό τι, ἐνῶ εἰς τὸ τοῦ ἼΑστρους ρητῶς ὀρίζεται ὅτι τὰς δύο δυνάμεις βουλευτικὸν καὶ ἐκτελεστικὸν ἐμπιστεύεται τὸ Ἔθνος εἰς δύο χωριστὰ σώματα· ἀκόμη δὲ ρητότερον εἰς τὸ τῆς Τροιζῆνος καθ' ὃ «ἡ κυριαρχία ἐνυπάρχει εἰς τὸ ἔθνος, πᾶσα δὲ ἐξουσία πηγάζει ἐξ αὐτοῦ καὶ ὑπάρχει ὑπὲρ αὐτοῦ». Ὡς πρὸς δὲ τὰ ἀτομικὰ δικαιώματα, τὰ τρία πολιτεύματα τοῦ ἀγῶνος δὲν διαφέρουσι τῶν μεταγενεστέρων συνταγμάτων ἡμῶν· ἀξίζει ὅμως νὰ ἐξαρθῇ τὸ γεγονός ὅτι εὐθὺς ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐπαναστάσεως τὸ πολίτευμα ἔσπευδε νὰ καθιερώσῃ τὴν ἀπόλυτον ἐλευθερίαν τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως· διότι ἐνῶ ὁ ἀγὼν ἐκεῖνος ἦτο ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος, ἦτο ἀγὼν θρησκείας κατὰ θρησκείας, καὶ ἐνῶ τοιαῦτα μαρτύρια ὑπέστη ὁ Ἕλληνισμὸς ἀπὸ τὸν κατακτητὴν ἐξ αἰτίας τῆς θρησκείας, ἀντιθέτως ἡ ἐπανάστασις καὶ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἦτο μεγαλειώδης καὶ ἅμα ὡς ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος τῆς ἐλευθερίας, ὁ νικητὴς ἀντὶ ἐκδικήσεως τοῦ μαρτυρίου τεσσάρων αἰῶνων ὡς συνέβη εἰς ἄλλας ἐπαναστάσεις ὑπὸ χριστιανικὴν θρησκείαν, ἔσπευδε διὰ τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας νὰ σεβασθῇ τὴν πίστιν τῶν ἀπίστων. καὶ ἐνῶ πολλοὶ μωαμεθανοὶ ἔσπευδον νὰ βαπτισθῶσι χριστιανοὶ διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὴν ἐκδίκησιν, ὁ Ἕλληνικὸς κληρὸς ἀπηγόρευε τὸ τοιοῦτο βάπτισμα ὡς ἀπάνθρωπον καὶ ὡς πᾶξιν ἐκβιασμοῦ τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως, ἀναξίαν τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ὑποθάλλουσαν δὲ τὰ πάθη καὶ τὰς ραδιουργίας κατὰ τῶν ὁμοεθνῶν τῶν. Ὄντως ἡ Πελοποννησιακὴ Γερουσία ἀπηγόρευεν αὐστηρῶς τὸ τοιοῦτο βάπτισμα μωαμεθανῶν,

ὅταν δὲ ὀλίγον ὕστερον ἡ Γερουσία αὐτὴ ἐλπίζουσα ὅτι διὰ τοῦ βαπτίσματος τῶν τούρκων ἦτο δυνατόν οἱ Ἕλληνες νὰ λησμονήσωσι τὰ ὅσα τὸ γένος ὑπέστη, βλέποντες πλέον αὐτοὺς ὡς ἐν Χριστῷ ἀδελφούς, πάλιν ἡ ἑλληνικὴ ἐκκλησία διὰ τοῦ τότε Μινίστρου τῆς θρησκείας καὶ ὕστερον τῆς Δικαιοσύνης ἐπισκόπου Ἀνδρούσης Ἰωσήφ ἐξανέστη λέγουσα ὅτι «ἡ Γερουσία φαίνεται ὅτι δὲν ἐνεβάθυνεν εἰς τὴν καρδίαν τοῦ δυσσεβοῦς καὶ ἀχαρακτηρίστου ἔθνους τούτου καὶ ὅτι ἔχομεν παραδείγματα ὅτι πολλοὶ βαπτισθέντες ἔγιναν πρόξενοι πολλῶν προδοσιῶν καὶ κακουρημάτων μεταστραφέντες ἐπὶ τὸν ἴδιον ἔμετον», ἐπέτρεψε δὲ τὸ βάπτισμα μόνον εἰς παιδία καὶ γυναῖκας κατ' ἴδιαν αὐτῶν προαίρεσιν. Ἄν καὶ ἡ Βουλὴ εἶχεν ἀντιρρήσεις πρὸς τὴν ὀρθὴν ἄποψιν τῆς ἐκκλησίας, μολοντοῦτο τελικῶς ἐπεκράτησεν ἡ ἄποψις αὐτὴ καὶ ἡ ἐκκλησία ἦρε νίκην ἀξίαν τῆς χριστιανικῆς πίστεως, νίκην κατὰ τῆς μισαλλοδοξίας καὶ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως. Κατὰ τοσοῦτο μᾶλλον πρέπει νὰ ἐξαρθῇ ἡ στάσις αὐτὴ τῆς ἐκκλησίας κατὰ τὴν ἐπανάστασιν, ὅσῳ αὐτὴ εἶχεν ἔχθρὸν ἀπέναντί τῆς τότε ὄχι μόνον τὸν τούρκον ἀλλὰ καὶ ἄλλας χριστιανικὰς ἐκκλησίας, αἵτινες ἐν τοῖς παρασκηνίοις συνεπάθουν πρὸς τὸν κατακτητὴν.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν θεμελιώδη ἀρχὴν τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν, τὰ τρία πολιτεύματα τοῦ ἀγῶνος καθιεροῦσιν αὐτὴν ρητῶς, ἀναγνωρίζοντα τὸ βουλευτικόν, τὸ ἐκτελεστικόν καὶ τὸ δικαστικόν ὡς τὰς τρεῖς «δυνάμεις τοῦ Ἔθνους», καθὼς τὰς ἀπεκάλουν. Ἀντιθέτως πρὸς τὰ σημερινὰ πολιτεύματα, τὰ πρῶτα πολιτεύματα τοῦ ἀγῶνος καθιέρουν συλλογικὴν τὴν Ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν ἣτοι πενταμελῆ λαμβανομένην ἔξω τοῦ βουλευτικοῦ σώματος, οὐσαν ἐνιαυσίου διαρκείας καὶ ἐστερημένην πραγματικοῦ δικαιώματος ἀρνησικυρίας τῶν νόμων ὡς καὶ δικαιώματος διαλύσεως τῆς βουλῆς. Οἱ ἱστοριογράφοι τοῦ ἀγῶνος καθὼς καὶ ὁ Σαρίπολος ὁ νεώτερος¹ κατέκρινεν εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ τὰ πολιτεύματα ταῦτα, ἀλλ' ἀδίκως· ὄχι μόνον, διότι καὶ σήμερον ἀκόμη εἶναι παραδεδεγμένη ἡ συλλογικὴ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία εἰς τινὰ κράτη τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς, ἀλλὰ κυρίως καὶ πρὸ πάντων, διότι τὰ πολιτεύματα αὐτὰ ἔγιναν διὰ νὰ ἐφαρμοσθοῦν διαρκούντος τοῦ ἀγῶνος καὶ ἐπομένως ὁ κίνδυνος τῆς εἰς ἓν πρόσωπον συγκεντρώσεως ἐξουσιῶν ἐκ προ-

¹ [N. N. Σαριπόλου, Ἡ πρώτη Ἐθνοσυνέλευσις καὶ τὸ Πολίτευμα τῆς Ἐπιδιούρου τοῦ 1822 (1907)].

σωπικῶν φιλοδοξιῶν καὶ κομματικῶν ἀνταγωνισμῶν ἐπὶ βλάβῃ τοῦ ἀγῶ-
νος δικαιολογεῖ καὶ τὴν συλλογικὴν ὀργάνωσιν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξου-
σίας καὶ τὴν ἀσθενικὴν αὐτῆς διάπλασιν. Ἐξ ἄλλου ἐφ' ὅσον ἡ θητεία
τοῦ βουλευτικοῦ σώματος ἦτο ἐνιαυσία, ἢ ἐν τῷ πολιτεύματι ἀναγραφὴ
δικαιώματος διαλύσεως αὐτοῦ δὲν εἶχε καὶ τόσῃν σκοπιμότητα. Ὡς πρὸς
τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν εἰδικώτερον¹, τὸ πολίτευμα τῆς Ἐπιδαύρου
περιεῖχε τὴν περίεργον διάταξιν ὅτι αὕτη ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸ δικαστι-
κὸν καὶ ἀπὸ τὸ δικανικόν· καὶ τὸ μὲν δικαστικὸν συνέκειτο ἀπὸ 11
μέλη ἐκλεγόμενα ὑπὸ τῆς διοικήσεως καὶ ἐκλέγοντα τὸν πρόεδρόν των·
τὸ δὲ δικανικὸν ὅτι ἐνεργεῖται διὰ τῶν κριτηρίων δηλ. τῶν δικαστηρίων.
Καὶ ἡ διάταξις αὕτη κατεκρίθη ὡς ἐστερημένη νοήματος. Ἀλλὰ δὲν θὰ
ἦτο ὀρθὸν νὰ χαρακτηρίσωμεν ἀβασανίστως ὡς ἄσκοπον μίαν τόσῃν
θεμελιώδη διάταξιν τοῦ πολιτεύματος αὐτοῦ. Δεδομένου ὅτι καθὼς ἔφερε
καὶ ἡ διακήρυξις τῆς Συνελεύσεως τῆς Ἐπιδαύρου τὸ δικαστικὸν εἶναι
«διόλου» δηλ. ἐντελῶς ἀνεξάρτητον ἀπὸ τὰς ἄλλας ἐξουσίας, ἔπεται
ὅτι τὸ ἐνδεκαμελὲς αὐτὸ συμβούλιον τοῦ Δικαστικοῦ οὐδὲν ἄλλο ἦτο
δυνατὸν νὰ εἶναι εἰμὴ συλλογικὸν ὄργανον πρὸς διοικήσιν τῆς Δι-
καιοσύνης, ὅπερ οἱ τότε συντάσσοντες τὸ πολίτευμα - καίτοι ἔξω τῶν
δικαστῶν λαμβανόμενον - περιελάμβανον μεταξὺ τῶν ἀσκούντων τὴν δι-
καστικὴν ἐξουσίαν. Τοιαύτη ἀντίληψις περὶ τῆς διοικήσεως τῆς Δικαιο-
σύνης ἀπαντᾶται καὶ εἰς συντακτικὰ ψηφίσματα τῆς γαλλικῆς μετεπα-
ναστατικῆς περιόδου. Τὸ πολίτευμα λοιπὸν τῆς Ἐπιδαύρου ἀντελαμβά-
νετο τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας καὶ ἐν τῇ διοικήσει
αὐτῆς, ὡς ἄλλως τε ἐσχάτως ἀνεγνωρίσθη ἢ ἀρχὴ αὕτη καὶ ἀπὸ τὸ
σύνταγμα τοῦ 1911 διὰ τοῦ θεσμοῦ τοῦ Ἀνωτάτου Δικαστικοῦ Συμβου-
λίου. Τὰ κατόπιν ὅμως πολιτεύματα τοῦ ἀγῶνος δὲν ἐνέμειναν εἰς τὴν
ἀντίληψιν ταύτην.

Ὡς παρατηροῦμεν, τὰ πολιτεύματα τοῦ ἀγῶνος κατ' οὐδὲν ὕστε-
ροῦσι τῶν συνταγμάτων τῶν διεπόντων σήμερον τὰ εὐρωπαϊκὰ καὶ ἀμε-
ρικανικὰ κράτη. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι οἱ ἄνδρες τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἶχον
πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ πρόσφατα τότε συντάγματα τῆς ἀλλοδαπῆς καὶ ἰδίως
τὰ ἐκ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως προελθόντα. Ἀλλὰ καὶ τὸ γεγονός
τοῦτο ὀρθῶς ὁ ἀοίδιμος Κοραῆς - σχολιάζων τὸ πολίτευμα τῆς Ἐπιδαύ-

¹ [Γιακ. Τ. Βισβίτζη, Ἡ Πολιτικὴ Δικαιοσύνη κατὰ τὴν Ἑλλην. Ἐπανάστασιν μέχρι
τοῦ Καποδιστριαίου, 1941].

ρου - στρέφει πρὸς ἔπαινόν των : Ἡ ἀρχή, ἔλεγεν οὗτος, ὅτι οἱ νόμοι πρέπει νὰ συμφωνοῦν μὲ τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τῆς χώρας καὶ τὰς ἐθνικὰς τῆς περιστάσεις εἶναι ἀληθῆς διὰ τοὺς ἀστικούς καὶ ἐγκληματικούς νόμους, οὐχὶ δὲ καὶ διὰ τοὺς θεμελιακοὺς νόμους, διότι ὁ συνταγματικὸς χάρτης μιᾶς χώρας εἶναι ἀνάπτυξις φυσικῶν τινῶν νόμων, ἐπειδὴ δὲ οἱ ἄνθρωποι εἶναι τῆς αὐτῆς φύσεως, ὁ αὐτὸς συνταγματικὸς χάρτης δύναται νὰ ἀρμόσῃ εἰς ὅλους τοὺλάχιστον τοὺς φιλελευθέρους λαοὺς.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν τριῶν πολιτευμάτων διαρκοῦντος τοῦ ἀγῶνος. Ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς καθ' ἕκαστον κλάδους τῆς διοικήσεως οὐδόλως ὤκνησαν οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν διάρκειαν τοῦ ἀγῶνος καὶ δὴ κατὰ τὰ πρῶτα αὐτοῦ ἔτη νὰ παρουσιάσουν ἐν ἀναγλύφῳ τὴν εἰκόνα ἀρτίου κράτους, θὰ ἀπετέλει δὲ κατάχρησιν τῆς κεκανονισμένης σήμερον συνεδρίας, ἐὰν ἐξετεινόμεν ἡμερον εὐρύτερον ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου. Διότι - ἐκτὸς τῶν νομοθετικῶν μέτρων περὶ ὀργανώσεως τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν δυνάμεων - εἰσήγαγον νομοθετήματα περὶ διοικητικῆς διαιρέσεως τοῦ Κράτους ἀρχικῶς μὲν εἰς ἐπαρχίας, ἀντεπαρχίας καὶ κοινότητας, βραδύτερον δὲ εἰς θέματα, (δηλ. περιοχὰς ἐκ πλειόνων ἐπαρχιῶν), εἰς ἐπαρχίας καὶ εἰς κοινότητας· ἐπίσης παρουσίασαν πρόγραμμα ἐκπαιδευτικόν, ὅπερ ἐκπονηθὲν ὑπὸ εἰδικῆς ἐπιτροπῆς μετέχοντος καὶ τοῦ Ἀνθίμου Γαζῆ, προέβλεπε περὶ στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως, περὶ μέσης καὶ ἀνωτάτης ἐκπαιδεύσεως, ὡς καὶ περὶ προτύπου διδασκαλείου· χάρις δὲ εἰς τὴν ἐνίσχυσιν ἐνώσεως Ἑλλήνων φιλελλήνων ἐν Ἀγγλίᾳ ἤρξατο παραλλήλως καὶ κινήσεις πρὸς ἀποστολὴν νέων πρὸς ἐκπαίδευσιν ὡς ὑποτρόφων ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ μάλιστα πρὸς σπουδὴν τῆς πολιτικῆς τῇ εὐγενεῖ αἰτήσῃ τοῦ Ἑλλήνου νομοφιλοσόφου Ἱερεμίου Βένθαμ· ἀλλ' ἐπίσης εἶχεν ἀρχίσει παραλλήλως καὶ ἐκπαιδευτικὴ κίνησις μὲ τὴν ἵδρυσιν «Ἀκαδημαϊκοῦ Καταστήματος», ὡς τὸ ὠνόμαζον, ἐξ ἑκατὸν μελῶν διὰ νὰ ἐπιμεληθῆ τὴν ἀνέγερσιν σχολείων πρὸς φωτισμὸν τοῦ Ἑθνους. Εἰσήγαγον ἐπίσης δικαστικὸν ὀργανισμὸν ὅστις, καταργῶν τὴν λαϊκὴν δι' ἐπιτροπῶν δικαιοσύνην, προέβλεπε τρία εἴδη δικαστηρίων καὶ τοιαῦτα ἦσαν: τὰ εἰρηνοδικεῖα ἢ εἰρηνοποιὰ, τὰ ἐπαρχιακὰ καὶ τὰ ἀνέκκλητα, ἐπὶ πλέον δὲ καὶ ἐν ἀνώτατον ἢ ἀκυρωτικὸν ἀποτελούμενον ἐξ ἑννέα δικαστῶν. Περαιτέρω, ἐπιτροπὴ ἐξ εἰδικῶν κατήρτισεν ἐν σχεδίῳ καὶ ποινικὸν κώδικα κληθέντα «Ἀπάνθισμα τῶν ἐγκληματικῶν». Ἀλλ' ἐννοεῖται ὅτι τὰ νομοθετήματα καὶ σχέδια ταῦτα ὡς ἐκ τῶν περιστάσεων δὲν ἦτο δυνατόν νὰ τεθῶσιν ἀμέσως εἰς ἐφαρμογὴν. Περὶ

της δημοσίας οικονομίας - ἂν καὶ ἀνεγνωρίζετο, ὡς ἔλεγεν ὁ πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Μαυροκορδάτος, «ὅτι τὸ πρῶτον συμφέρον ἐκάστης πολιτείας εἶναι ἡ σοφὴ καὶ ὀρθὴ δημόσιος οἰκονομία» - ἐν τούτοις στοιχειώδη μόνον μέτρα ἦτο δυνατόν νὰ ληφθῶσι καὶ δὴ στηριζόμενα κυρίως ἐπὶ τοῦ τουρκικοῦ συστήματος, διότι ἔπρεπε νὰ προηγηθῇ ἡ διοικητικὴ ὀργάνωσις καὶ διότι ἐπιβολὴ καὶ εἴσπραξις φόρων ἐν γένει δὲν καθίστατο δυνατόν.

Τοιούτων ἀνδρῶν ἡ ἡμέρα θὰ ἀνατείλῃ αὔριον. Εἰς ἀνάμνησιν τῶν ἀγῶνων τῶν καὶ τῶν θυσιῶν τῶν ἡμεῖς, ἡ σημερινὴ γενεά, θὰ ὑψώσωμεν αὔριον μέχρι τῆς ἱερᾶς τῶν σκιᾶς τὰς καρδίας μας εὐλαβεῖς ἀλλὰ καὶ ὑπερήφανοι· ὑπερήφανοι, διότι ἡ σημερινὴ γενεά - παρὰ τὰ μικρὰ νέφη τὰ ὁποῖα ἐσχάτως ἐσκίασαν τὴν ἑλληνικὴν πατρίδα - θὰ δύναται νὰ διακηρύξῃ ὅτι δὲν ἠρκέσθη νὰ ἀποθαυμάζῃ τὸν θησαυρὸν τῆς προγονικῆς εὐκλείας καὶ ἀρετῆς, ἀλλ' ἐξορμήσασα πρὸς ἴδιαν δόξαν καὶ ἴδια κατορθώματα, ἔχει καὶ αὐτὴ νὰ ἐπιδείξῃ ἰδικὴν τῆς ἡμέραν, τὴν 28ην Ὀκτωβρίου, γνησίαν θυγατέρα τῆς 25ης Μαρτίου. Παρὰ τὸ πλευρὸν μεγάλων καὶ γενναίων συμμάχων - ἔχει ἡ σημερινὴ γενεά νὰ ἐπιδείξῃ καὶ αὐτὴ ἀνάλογα δείγματα ἠρωισμοῦ ὑπὲρ τῶν ἀνθρωπίνων ἰδεωδῶν, καθὼς δύνανται νὰ μαρτυρήσουν ὅχι μόνον τὰ ἀλβανικὰ καὶ τὰ ἑλληνικὰ βουνὰ καὶ τὰ ὄχυρά τῆς Μακεδονικῆς γῆς ἀλλὰ καὶ αἱ Λιβυκαὶ ἔρημοι καὶ οἱ βυθοὶ τῶν μεσογειακῶν θαλασσῶν καὶ οἱ τύμβοι τοῦ Ρίμινι εἰς τὴν ἐσχάτιαν τῶν Ἀπεννίνων. Οὕτω πως ἡ σημερινὴ γενεά ὑπερήφανος θὰ ἀναφωνῇ αὔριον πρὸς τὰς σκιὰς τῶν προμάχων τοῦ ἀγῶνος ὅτι τηρήσασα τὸν ἀρχαῖον ἐκεῖνον ὄρκον, τὴν πατρίδα οὐκ ἐλάττω παραδίδει ἀλλὰ πλείω καὶ ἀρείω ἐκείνης, τὴν ὁποῖαν παρέλαβε παρ' αὐτῶν!